

De invloed van de kwaliteit van de thuisomgeving op probleemgedrag van het kind en de modererende rol van temperament

Gezinspedagogiek Universiteit van Leiden

12 december 2011

Naam: Annelies Wassens
Studentnummer: 0610798

Docent: C.D. Werner, MSc
Tweede lezer: Dr. H.J. Vermeer

Inhoudsopgave

Voorwoord	
Samenvatting	
1. Inleiding	p.5
1.1 Introductie	p.5
1.2 Literatuurbeschrijving	p.6
Kwaliteit van de thuisomgeving	p.6
Sensitiviteit van de ouder	p.7
Desorganisatie	p.9
Temperament	p.9
1.3 Belang van het onderzoek	p.11
2. Methode	p.12
2.1 Werving	p.12
2.2 Steekproef	p.12
2.3 Procedure onderzoek	p.13
2.4 Procedure Huisbezoeken	p.13
2.5 Instrumenten	p.14
Thuisomgeving	p.14
Kinderdagverblijf	p.16
2.6 Analyse methoden	p.16
3. Resultaten	p.17
3.1 Data inspectie	p.17
Missende Waarden	p.18
Normaliteit en Uitbijters	p.18
Probleemgedrag	p.19
3.2 Toetsen	p.19
Resultaten	p.21
Moderatormodel	p.21
4. Conclusie en discussie	p.23
4.1 Conclusie	p.23
4.2 Discussie	p.25
Beperkingen	p.25
Aanbevelingen	p.27
Literatuurlijst	p.29

Voorwoord

Ik wilde graag meedoen aan het project 'Kinderen in Beeld', omdat het onderzoek zich richt op het bevorderen van de sensitiviteit van de pedagogisch medewerker. Sensitiviteit, van ouders en professionals, heeft me altijd erg geïnteresseerd. Het hebben van een sensitieve ouder of pedagogisch medewerker is erg belangrijk voor de ontwikkeling van het kind op sociaal-emotioneel gebied, maar ook op cognitief gebied. Ook in bredere zin kan de thuisomgeving van invloed zijn op de ontwikkeling van het kind. Ik vond het daarom erg interessant om te onderzoeken in hoeverre de kwaliteit van de thuisomgeving, sensitiviteit van de ouder, desorganisatie in het gezin en temperament van het kind bepalend zijn voor het ontwikkelen van gedragsproblemen.

Mijn werkzaamheden binnen het project bestonden uit het uitvoeren van voorbereidende werkzaamheden, zoals het werven van kinderdagverblijven en het bellen van ouders voor deelname aan de huisbezoeken. Daarnaast heb ik een aantal trainingen gevolgd voor de observatie en het interview tijdens de huisbezoeken, voor het coderen van filmfragmenten van pedagogisch medewerkers, van kinderen op het kinderdagverblijf en van ouder-kind interacties in de thuissituatie. Tot slot behoorde het uitvoeren van de huisbezoeken en van de codeerwerkzaamheden ook tot mijn taken.

Vooraf de huisbezoeken heb ik met veel plezier gedaan. Ouders geven je een kijkje in het dagelijks leven van het gezin en van het kind. Ik vond het heel bijzonder om te zien dat elk gezin anders is en dat de kinderen mij (meestal) heel enthousiast benaderden.

Ik zou mevrouw Werner graag willen bedanken voor haar begeleiding tijdens het uitvoeren van de huisbezoeken en de werving van de kinderdagverblijven en de gezinnen, maar vooral ook voor haar begeleiding tijdens het schrijven van mijn scriptie. Ik heb veel feedback gekregen en mede door haar aanwijzingen is deze scriptie geworden zoals hij is. Daarnaast wil ik ook mijn collega-onderzoekers Roxanne Denkers en Hieke Withaar bedanken voor hun steun en voor de gezelligheid.

Ik heb het erg leerzaam en interessant gevonden om deel te nemen aan dit bijzondere project.

Samenvatting

Deze scriptie is geschreven binnen de studie 'Kinderen in Beeld' die wordt uitgevoerd aan de Universiteit van Leiden. De studie onderzoekt de effectiviteit van de Video-feedback Intervention to promote Positive Parenting and Sensitive Discipline (VIPP-SD) voor pedagogisch medewerkers. Deze scriptie maakt gebruik van de gegevens van 41 kinderen die zijn verzameld tijdens huisbezoeken en op het kinderdagverblijf. Het doel van deze scriptie is het onderzoeken van de voorspellende waarde van de kwaliteit van de thuisomgeving, sensitiviteit van de ouder, en desorganisatie in het gezin op het probleemgedrag van het kind op het kinderdagverblijf. Daarnaast werd onderzocht of het temperament van het kind hierin een modererende rol heeft. Uit de regressieanalyses bleek dat de kwaliteit van de thuisomgeving, sensitiviteit en desorganisatie in het gezin geen voorspellers van probleemgedrag waren. Temperament was in deze studie geen moderator. Wel werden er significante correlaties gevonden tussen sensitiviteit van de ouder en kwaliteit van de thuisomgeving, tussen temperament en desorganisatie in het gezin, en tussen temperament en sensitiviteit van de ouder.

Beperkingen van deze studie zijn dat de steekproef niet representatief is voor de populatie. De steekproef bestond vooral uit hoogopgeleide Nederlandse gezinnen, waardoor er op de scores van de variabelen weinig spreiding was. Daarnaast werden sommige kinderen maar twee dagen op het kinderdagverblijf opgevangen en werkten niet alle pedagogisch medewerkers full-time. Het is voor pedagogisch medewerkers erg moeilijk om te rapporteren over het probleemgedrag van een kind dat ze niet alle dagen zien. Hoewel gebruik werd gemaakt van informatie verzameld op het kinderdagverblijf (probleemgedrag) en informatie verzameld bij gezinnen thuis (temperament), is het voor vervolgonderzoek tot slot aan te raden het temperament en het probleemgedrag te laten rapporteren door ouders én professionals.

1. Inleiding

1.1 Introductie

In de afgelopen jaren is het aantal kinderen dat naar de kinderopvang gaat in Nederland erg gegroeid. Het aantal kinderen in de gastouderopvang steeg in één jaar van 70.000 naar 140.000 in 2007. Het aantal kinderen in de buitenschoolse opvang steeg met 50.000 tot 215.000 in 2007 en in datzelfde jaar vingen kinderdagverblijven 40.000 kinderen meer op dan in het voorgaande jaar. Het totale aantal kinderen op kinderdagverblijven kwam daarmee op iets onder de 300.000 (CBS, 2007).

Van 1995 tot 2005 is er onderzoek gedaan naar de kwaliteit van de Nederlands kinderopvang, (Vermeer et al., 2008) waaruit blijkt dat de (proces)kwaliteit van de opvang in 2005 significant is gedaald, in vergelijking met de metingen van 1995 en 2001. Met proceskwaliteit wordt de feitelijke ervaring van het kind in de kinderopvang bedoeld, zoals het welbevinden van het kind op het kinderdagverblijf, sensitiviteit van de leidster en cognitieve stimulatie van de leidster in verschillende situaties (Van IJzendoorn, Tavecchio, & Riksen-Walraven, 2004).

Dit scriptieonderzoek is een onderdeel van de studie ‘Kinderen in Beeld’ dat wordt uitgevoerd aan de afdeling Algemene en Gezinspedagogiek van de Universiteit Leiden. Deze studie heeft tot doel te onderzoeken hoe de kwaliteit van de kinderopvang kan worden verbeterd, zodat het welbevinden van de kinderen wordt verhoogd en gedragsproblemen kunnen worden verminderd. Een grootschalig onderzoek in de Verenigde Staten heeft uitgewezen dat kinderen die zowel thuis als op het kinderdagverblijf slechte kwaliteit zorg genieten, het hoogste risico hebben op het ontwikkelen van een onveilige gehechtheidsrelatie (e.g., NICHD, 2005). Daarnaast is ook gebleken dat dit dubbele risico het welbevinden van kinderen (negatief) kan beïnvloeden (Vermeer et al., 2008). De studie onderzoekt de effectiviteit van de in Leiden ontwikkelde videofeedback training (Juffer, Bakermans-Kranenburg, & Van IJzendoorn, 2008) voor pedagogisch medewerkers in de kinderopvang (Werner, 2010). Deze training heet “Video-feedback Intervention to promote Positive Parenting and Sensitive Discipline” (VIPP-SD; Juffer et al., 2008). De training is al effectief gebleken voor moeders (Juffer et al., 2008) en voor gastouders (Groeneveld, Vermeer, Van IJzendoorn, & Linting, 2011). Deze training zou een substantiële bijdrage kunnen leveren aan verbetering van de kwaliteit van de kinderopvang.

Naast de interventie en de achtergrondgegevens die worden verzameld op het kinderdagverblijf, worden er huisbezoeken uitgevoerd bij (sommige) kinderen van het kinderdagverblijf om onder meer de kwaliteit van de thuisomgeving te meten. Deze gegevens worden verzameld om na te gaan wat de invloed is van de thuisomgeving op het gedrag en welbevinden van het kind op het kinderdagverblijf.

Deze scriptie zal zich richten op de gegevens die worden verzameld tijdens de huisbezoeken en gegevens over het probleemgedrag van kinderen die worden verzameld op het kinderdagverblijf. Daarbij zal onderscheid worden gemaakt tussen het totale probleemgedrag, internaliserend en externaliserend probleemgedrag. Externaliserend probleemgedrag is gedrag dat vooral voor de omgeving van het kind als hinderlijk wordt ervaren en wordt bij een kind vaak gekenmerkt door een gebrek aan controle over het gedrag. Onder internaliserend probleemgedrag wordt angstig en depressief gedrag verstaan. Het kind ervaart stress en is teruggetrokken (American Psychiatric Association, 2000).

1.2 Literatuurbeschrijving

In de literatuur is de laatste decennia veel aandacht geweest voor gedragsproblemen bij kinderen. Kwaliteit van de thuisomgeving, sensitiviteit van de ouder en de mate van desorganisatie in het gezin worden in die context wel predictoren genoemd. Allereerst zal nu worden besproken wat de belangrijkste bevindingen zijn op het gebied van deze predictoren.

Kwaliteit van de thuisomgeving

Kenmerken van de kwaliteit van de thuisomgeving van een kind zijn de mate van de acceptatie van ouders van het kind zoals het is en de mate van stimulatie door ouders om het kind op sociaal-emotioneel en cognitief gebied te laten ontwikkelen. Daarnaast richt de kwaliteit van de thuisomgeving zich ook op de organisatie in het gezin (Bradley, & Caldwell, 1977). De kwaliteit van de thuisomgeving is gerelateerd aan het gedrag van het kind. In de National Longitudinal Survey of Youth (NLSY) is een relatie gevonden tussen het temperament van het kind en scores op een verkorte vorm van de Home Observation for Measurement of the Environment Inventory (HOME; Bradley, & Caldwell, 1977), een instrument dat de kwaliteit van de thuisomgeving meet (Luster, Boger, & Hannen, 1993). Er werd aanvankelijk verwacht dat de correlatie tussen temperament en de kwaliteit van de thuisomgeving hoger zou

zijn in 'at risk' gezinnen. Gezinnen 'at risk' werden gebaseerd op kenmerken van de moeder (bijvoorbeeld lage IQ-score) of omgevingsfactoren (laag SES). De correlatie tussen temperament en kwaliteit van de thuisomgeving bleek voor 'at risk' en niet-'at risk' gezinnen niet significant te verschillen. Aan dit onderzoek namen meer dan 5000 gezinnen deel. In deze steekproef zijn minderheden en gezinnen met een laag sociaal economische status (SES) oververtegenwoordigd, wat de resultaten zou kunnen beïnvloeden.

Daarnaast is aangetoond dat de ontwikkeling van een persoonlijkheid vooral wordt bepaald door de variabelen SES, kwaliteit van de verzorging thuis en temperament (Lamb, Hwang, Bookstein, Broberg, Hult, & Frodi, 1993). Dit werd onderzocht in een studie onder 140 Zweedse baby's en kleuters. Elk van hen ontving opvang in de vorm van professionele kinderopvang, andere niet professionele kinderopvang of opvang door de ouders thuis. Één jaar na de nulmeting werden onderzoek gedaan naar sociale vaardigheden van de kinderen, omgang van het kind met vreemde volwassenen en werden testen afgenomen bij ouders en de kinderopvang over de persoonlijkheid van het kind. Type opvang had op de ontwikkeling van de persoonlijkheid van het kind geen invloed, achtergrond variabelen zoals kwaliteit van de thuisomgeving wel.

Uit een grootschalig onderzoek in de Verenigde Staten blijkt dat kinderen die uit een gezin komen waar de kwaliteit van de verzorging hoog is (gemeten met de HOME), minder externaliserend probleemgedrag vertonen. Dit is gebaseerd op rapportage van de ouder (Wantamura, Phillips, Morrissey, McCartney, & Bub, 2011).

Sensitiviteit

Naast de (algemene) kwaliteit van de thuisomgeving is specifiek gekeken naar het gedrag van de ouder(s) in verschillende opvoedsituaties. Sensitiviteit kan worden gedefinieerd als het vermogen van ouders om signalen van het kind op te merken en hier prompt en gepast op te reageren (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 1978). Sensitiviteit van de ouder is een belangrijke voorspeller van veilige gehechtheid tussen moeder en kind. Een veilige gehechtheid tussen ouder en kind is belangrijk, omdat de ouder in deze relatie een veilige basis vormt voor het kind. Met behulp van deze veilige basis kan het kind de omgeving exploreren en zich sociaal, cognitief en emotioneel ontwikkelen. Insensitief gedrag van de ouder, zoals het negeren van het

kind, kan negatief van invloed zijn op de (sociaal-emotionele) ontwikkeling (Van IJzendoorn, 1994).

Het is gebleken dat sensitiviteit van de ouder invloed heeft op het cognitieve functioneren van het kind en (indirect) op het ontwikkelen van probleemgedrag bij het kind. Een longitudinaal onderzoek werd uitgevoerd in de Verenigde Staten onder 186 adolescenten (Eisenberg, Zhou, Spinard, Valiente, Fabes, & Liew, 2005). Uit dit onderzoek blijkt dat sensitiviteit van de ouder voorspellende waarde heeft voor het vermogen van het kind om emoties te reguleren, ook wel aangeduid met 'effortful control'. 'Effortful control' is een aspect van temperament en wordt gedefinieerd als de effectiviteit van het executieve functioneren, waaronder het vermogen om een dominante reactie te onderdrukken en/of het activeren van een minder dominante reactie, het vermogen om te plannen en het controleren van het (leer)proces op fouten. Geobserveerde warmte en positieve expressies van de ouder voorspellen 'effortful control' bij het kind. 'Effortful control' voorspelt op zijn beurt externaliserend probleemgedrag in de adolescentie (Eisenberg, Zhou, Spinard, Valiente, Fabes, & Liew, 2005).

Het National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) is een van de grootste prospectieve longitudinale studies, uitgevoerd in de Verenigde Staten. Het richt zich op allerlei facetten van de ontwikkeling van kinderen (NICHD, 2001). Dit onderzoek heeft uitgewezen dat sensitiviteit en responsiviteit van de moeder in de eerste twee levensjaren van het kind geassocieerd waren met gedragsproblemen bij het kind op 24 en 36 maanden (NICHD, 1998b, NICHD, 2003). Kinderen met een sensitieve moeder hadden minder gedragsproblemen. Er werd daarbij onderscheid gemaakt tussen kinderen die thuis werden opgevangen en kinderen die naar een kinderdagverblijf gingen. Op tweejarige leeftijd was er tussen deze groepen geen verschil, op driejarige leeftijd was de correlatie alleen significant voor de kinderen die thuis werden opgevangen.

Uit een meta-analyse uit 2002 bleek dat het gebruik van insensitieve disciplineringsstrategieën, zoals fysieke straffen door ouders, gerelateerd is aan onmiddellijke gehoorzaamheid van het kind en aan een grote hoeveelheid negatieve kinduitkomsten (Gershoff, 2002). Effecten worden gevonden op de korte en lange termijn, hebben betrekking op het individu en op de relaties van de persoon en kunnen direct zijn en/of indirect. Criminaliteit en antisociaal gedrag behoren tot die indirecte effecten.

Bohlin en collega's (2000) deden longitudinaal onderzoek bij 105 Zweedse gezinnen. De kinderen werden gevolgd vanaf de kindertijd (zes weken) tot en met de kleuterjaren (vier jaar). Er werd een relatie gevonden tussen de sensitiviteit van de moeder tijdens het eerste levensjaar en probleemgedrag van het kind op vierjarige leeftijd. Hoe sensitiever de moeder was, hoe minder gedragsproblemen er werden gevonden bij de kinderen.

Desorganisatie

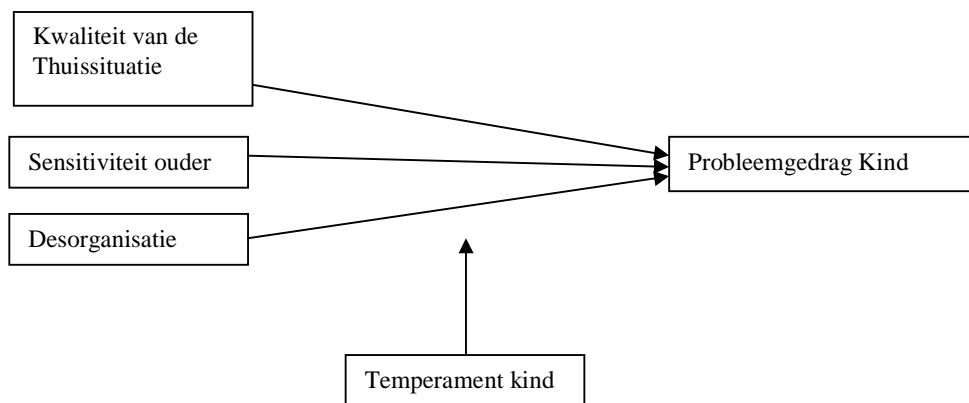
Een gedesorganiseerde thuissituatie wordt onder andere gekenmerkt door harde geluiden en drukte in de omgeving en gebrek aan routines (Matheny, Wachs, Ludwig, & Philips, 1995). Er werd gevonden dat desorganisatie in het gezin voorspellende waarde heeft voor probleemgedrag bij kinderen, meer nog dan de opvoeding alleen, en wordt daarom ook wel een risicofactor genoemd (Coldwell, Pike, & Dunn, 2006). Dit werd onderzocht in onderzoek onder 118 Engelse twee-oudergezinnen met kinderen van vier tot en met acht. Daarnaast werd gevonden dat desorganisatie in combinatie met het gebruik van veel negatieve opvoedstrategieën en weinig positieve opvoedstrategieën een moderatorfunctie heeft. Het versterkt de relatie tussen het probleemgedrag van het kind en de opvoeding door ouders, wanneer de kwaliteit van de opvoeding laag is. Uit onderzoek blijkt verder dat kinderen meer probleemgedrag vertonen als ze uit een gezin komen waar veel desorganisatie is, als gecontroleerd wordt voor gezinsfactoren (Deater-Deckard, Mullineaux, Beekman, Petrill, Schatschneider, & Thompson, 2009).

Temperament

Een moeilijk of een makkelijk temperament kan de invloed van een omgevingsfactor op een kinduitkomst beïnvloeden. Thomas, Chess en Birch (1968) omschreven een moeilijk temperament als een vaststaande (niet veranderbare) karaktereigenschap, die bestaat uit het vertonen van negatief affect, slaapproblemen, heftige reacties op stimuli en veranderingen in de omgeving. In diverse studies is onderzocht wat de invloed is van temperament op verschillende kinduitkomsten. Zo hebben Bradley en Corwyn (2008) onderzocht of temperament van het kind de relatie tussen sensitiviteit van de moeder en probleemgedrag bij het kind modereert. Uit dit onderzoek bleek dat bij kinderen met een moeilijk temperament de relatie tussen sensitiviteit van de moeder en probleemgedrag van het kind sterker was. Daarnaast is

onderzoek gedaan naar de relatie tussen het tempermament van het kind, het type kinderopvang dat het ontvangt, kwantiteit en kwaliteit van de opvang op het probleemgedrag dat het kind vertoont en sociale vaardigheden van het kind. Uit het onderzoek bleek dat kinderen met een moeilijk temperament meer probleemgedrag vertonen als zij kinderopvang van lage kwaliteit ontvangen, en minder probleemgedrag wanneer zij kinderopvang van hoge kwaliteit ontvangen, dan kinderen met een makkelijk temperament (Pluess & Belsky, 2009). Kinderen met een moeilijk temperament zijn voor positieve en negatieve omgevingsinvloeden meer ontvankelijk dan kinderen met een gemakkelijk temperament. Voor kinderen met een moeilijk temperament is een negatieve omgeving (bijvoorbeeld een laag sensitieve moeder) gerelateerd aan méér probleemgedrag dan voor kinderen met een makkelijk temperament. Echter, een positieve omgeving (bijvoorbeeld een hoog sensitieve moeder) is gerelateerd aan minder probleemgedrag bij het kind, dan bij kinderen met een gemakkelijk temperament. Dit interactie-effect wordt ‘differentiële ontvankelijkheid’ genoemd (Belsky, 2004).

De vragen die centraal zullen staan in deze scriptie zijn: *Zijn de kwaliteit van de thuisomgeving, de sensitiviteit van de ouder en desorganisatie in het gezin van invloed op probleemgedrag dat de kinderen vertonen op het kinderdagverblijf? Heeft het temperament van het kind hierin een modererende rol?*

Figuur 1: Schematische weergave van de onderzoeksvraag.

Op basis van de literatuur wordt verwacht dat er een negatieve correlatie wordt gevonden tussen de aspecten van de thuisomgeving en probleemgedrag van het kind op het kinderdagverblijf. Er wordt verwacht dat als de kwaliteit van de thuisomgeving en sensitiviteit hoog zijn, dat er weinig probleemgedrag bij de kinderen wordt

gevonden en ook andersom, als de kwaliteit van de thuisomgeving en sensitiviteit laag zijn, dat er veel probleemgedrag bij de kinderen wordt gevonden. Verder is de verwachting dat desorganisatie van het gezin geassocieerd is met probleemgedrag bij het kind op het kinderdagverblijf. Daarnaast wordt onderzocht of desorganisatie in deze studie ook meer voorspellende waarde heeft voor het probleemgedrag, boven de voorspellende waarde van de kwaliteit van de thuisomgeving.

1.3 Belang van het scriptieonderzoek

De omgeving waarin kinderen opgroeien is van belang voor de ontwikkeling van kinderen op sociaal, emotioneel en cognitief gebied. Het opgroeien in een gezin waar kinderen niet worden gestimuleerd te leren en waar geen faciliteiten zijn die het leren op sociaal, emotioneel en cognitief gebied mogelijk maken, kan een risico vormen voor de ontwikkeling van een kind, specifiek het ontwikkelen van gedragsproblemen. Dit onderzoek heeft tot doel te onderzoeken welke factoren bijdragen aan de ontwikkeling van gedragsproblemen en zal zich daarbij vooral richten op factoren die wél beïnvloedbaar zijn, namelijk sensitiviteit van de ouder, kwaliteit van de thuisomgeving en desorganisatie in het gezin. Mocht blijken dat deze factoren een bijdrage leveren aan het probleemgedrag van het kind, dan is dit van belang voor de praktijk van interventie en behandeling van gedragsproblemen.

Allereerst zullen de procedure en methode van het onderzoek worden beschreven. Daarna worden aan de hand van de resultaten antwoorden gegeven op de onderzoeksvragen. Tot slot volgen de conclusie, de beperkingen en de aanbevelingen voor verder onderzoek.

2. Methode

De studie 'Kinderen in Beeld' onderzoekt de effectiviteit van de in Leiden ontwikkelde videofeedback training (Juffer, Bakermans-Kranenburg, & Van IJzendoorn, 2008) voor pedagogisch medewerkers in de kinderopvang (Werner, 2010). Naast de interventie en de achtergrondgegevens die worden verzameld op het kinderdagverblijf, worden er ook huisbezoeken uitgevoerd bij (sommige) kinderen van het kinderdagverblijf om onder meer de kwaliteit van de thuisomgeving te meten.

Dit onderzoek zal zich richten op de gegevens die worden verzameld tijdens de huisbezoeken en een aantal van de gegevens die worden verzameld op het kinderdagverblijf.

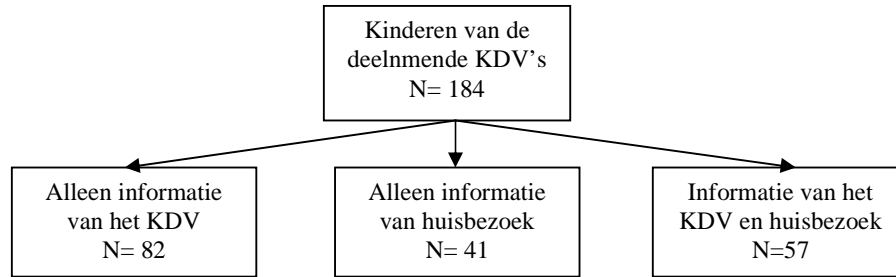
2.1 Werving

In de steden Alkmaar, Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Schiedam en Utrecht zijn kinderdagverblijven benaderd voor deelname aan het onderzoek. Vanwege een speciale focus in het grotere onderzoek is er geworven in de postcodegebieden van Vogelaarwijken. Vogelaarwijken zijn 82 postcodegebieden die vallen in 40 probleemwijken in Nederland (Ministerie van VROM, 2007). Daarnaast is ook geworven in de rest van de postcodegebieden van de steden. Van de 37 kinderdagverblijven die uiteindelijk hebben deelgenomen aan het onderzoek, zijn er 10 gevestigd in een Vogelaarwijk.

2.2 De steekproef

Aan het onderzoek 'Kinderen en Beeld' hebben 37 kinderdagverblijven deelgenomen en zijn er van 184 kinderen gegevens beschikbaar. Iets meer dan de helft van deze kinderen (104) is een jongen. Van deze kinderen wordt 60% alleen opgevangen op het kinderdagverblijf en heeft 28% van deze kinderen naast de opvang op het kinderdagverblijf nog een andere vorm van oppas, zoals een familielid of een oppas aan huis.

Van de 37 kinderdagverblijven die deelnemen aan het onderzoek, is er bij 31 kinderdagverblijven toestemming gegeven voor de huisbezoeken. In totaal zijn er 94 huisbezoeken uitgevoerd. Voor een overzicht van de verdeling van de deelnemende kinderen, zie Figuur 2.

Figuur 2: Verdeling participanten.

2.3 Procedure onderzoek

Alle ouders van de kinderen uit de geselecteerde groep kregen een brief waarin toestemming werd gevraagd voor de observatie op het kinderdagverblijf en voor een observatie bij hen thuis. Alle gezinnen die toestemming gaven voor de huisbezoeken, zijn bezocht. Nadat ouders toestemming hadden gegeven voor het filmen op het kinderdagverblijf en eventueel voor de thuisobservaties, werden de kinderdagverblijven bezocht door een onderzoeker voor een uitgebreide observatie, de pretest. Hierop zal in deze scriptie niet verder worden ingegaan. De pedagogisch medewerker vulde voor vier kinderen voor wie toestemming was gegeven voor de observatie op het kinderdagverblijf een gedragsvragenlijst in.

2.4 Procedure huisbezoeken

In totaal werden 94 huisbezoeken uitgevoerd. Het grootste gedeelte van de huisbezoeken (80%) werd gedaan bij moeder en kind. Een vijfde van de huisbezoeken (20%) werd gedaan bij vader en kind. De huisbezoeken werden uitgevoerd door drie onderzoekers (Masterstudenten) getraind in het afnemen van de Home Observation for Measurement of the Environment Inventory – Infant Toddler (HOME-IT; Bradley & Caldwell, 1977). Daarnaast werden de ouders gevraagd voorafgaand aan het huisbezoek vragenlijsten in te vullen over de buurtperceptie, het temperament van het kind (Infant Characteristics Questionnaire; ICQ; Bates, Freeland, & Lounsbure, 1979, Kohnstamm, 1984) en over desorganisatie in het huishouden (Confusion Hubbub and Order Scale; CHAOS; Matheny, et al., 1995). Tijdens het huisbezoek worden achtergrondgegevens verzameld over de kinderen en hun ouders, bijvoorbeeld etniciteit en opleiding.

Het huisbezoek duurde ongeveer anderhalf uur. De onderzoekers begonnen elk huisbezoek met het afnemen van de HOME-IT. Vervolgens lieten zij de ouder de

achtergrondvragenlijst invullen. Daarna werden ouder en kind gefilmd terwijl zij een spelletje met elkaar speelden. Tot slot werd dan het tweede deel van de HOME-IT afgenomen, het interview. Na afloop van het huisbezoek kregen de ouders een vergoeding van twintig euro en een cadeautje voor het kind. Ouders vulden een declaratieformulier in en een toestemmingsformulier voor het gebruik van het beeldmateriaal.

2.5 Instrumenten

Metingen in de thuisomgeving

De kwaliteit van de thuisomgeving werd gemeten met de HOME-IT (Bradley, & Caldwell, 1977). Het instrument bestaat uit 45 items, waarbij een één gescoord wordt voor de aanwezigheid van een in het item omschreven kenmerk en nul gescoord wordt voor de afwezigheid van een kenmerk. De totaalscore komt hiermee uit op een maximum van 45.

De HOME-IT bestaat uit een observatie in de natuurlijke thuissituatie en een interview waarbij gelet wordt op de interactie tussen ouder en kind, aanwezigheid van ontwikkelingsmateriaal, organisatie en variatie van dagelijkse activiteiten, en betrokkenheid van ouder tijdens spel. De HOME-IT bestaat uit zes subschalen: Responsiviteit, Acceptatie, Organisatie, Ontwikkelingsmateriaal, Betrokkenheid en Variatie. Interne consistentie, cronbach's alpha, is 0.57 (range van 0.44 tot 0.69). De onderzoekers zijn getraind in het afnemen van het instrument de HOME-IT en betrouwbaar bevonden. De intercodeursbetrouwbaarheid $\alpha = 0.93$ (range van 0.90 tot 0.97).

Desorganisatie in de thuisomgeving wordt gemeten met de Confusion, Hubbub, and Order Scale (CHAOS; Matheny, et al, 1995). De CHAOS is een vragenlijst die bestaat uit 15 stellingen, waarbij ouders aangeven of deze van toepassing zijn op het gezin. Er wordt onder andere gemeten in hoeverre er in het gezin sprake is van wanorde en herrie en gebrek aan routine. De validiteit en betrouwbaarheid zijn in eerder onderzoek voldoende gebleken (Matheny et al., 1995). De CHAOS is een binaire schaal, waarbij een aantal stellingen omgekeerd geformuleerd zijn. De gemiddelde score wordt berekend door eerst een aantal items om te polen, de scores op alle items bij elkaar op te tellen en te delen door het aantal items. Interne consistentie van de totaalscore is 0.56 (range van 0.41 tot 0.67).

Temperament wordt gemeten met de Nederlandse versie van de Infant Characteristics Questionnaire (Bates et al., 1979, Kohnstamm, 1984). Deze wordt ingevuld door de ouder bij wie de thuisobservaties wordt afgenomen. De ICQ is een 7-puntsschaal van 33 items over het gedrag van het kind, waarbij de ouder wordt gevraagd het kind een score te geven van 1 tot 7. Een hoge score (6 of 7) houdt in dat de ouder het kind als moeilijk ervaart in sociale situaties, persistentie van het kind, gemoedstoestand van het kind en aanpassingsvermogen van het kind. Een lage score (1 of 2) houdt in dat de ouder het kind als makkelijk ervaart in sociale situaties, persistentie van het kind, gemoedstoestand van het kind en aanpassingsvermogen van het kind. De interne consistentie (cronbach's alpha) van de totaalscore is 0.92 (range van 0.74 tot 0.99).

Sensitiviteit van de ouder wordt gemeten met behulp van twee schalen van de Erickson ouder-kind interactieschalen: steunende aanwezigheid ('Supportive Presence') en intrusiviteit ('Intrusiveness') (Egeland, Erickson, Clemenhagen, Hiester, & Korfmacher, 1990). Er wordt gedurende vier minuten een opname gemaakt terwijl ouder en kind samen een puzzel oplossen. Er zijn drie leeftijdscategorieën gemaakt en voor elk van deze leeftijdscategorieën is een ander soort houten speelgoed uitgezocht. De reden voor deze verdeling is dat het speelgoed uitdagend en iets te moeilijk moet zijn voor de kinderen, om het intrusieve gedrag bij de ouder uit te lokken. De categorieën zijn: kinderen van 15 tot en met 19 maanden, kinderen van 20 tot en met 29 maanden en kinderen van 30 tot en met 48 maanden. Omdat er één kind jonger was en 34 kinderen ouder waren dan de beoogde 18 tot en met 36 maanden, is gekozen voor deze indeling in categorieën. De instructie die de ouders krijgen voordat ouder en kind aan de puzzel beginnen, is voor elke ouder hetzelfde. De ouder wordt gevraagd de puzzel uit elkaar te halen en mag het kind daarna helpen om de puzzel weer in elkaar te zetten. Er wordt benadrukt dat het de bedoeling is dat het kind de puzzel maakt, de ouder mag daarbij helpen zoals hij of zij dat normaalgesproken ook zou doen.

Op basis van de gefilmde spelsituatie werd door codeurs een score toegekend. Op een 7-puntsschaal werd aangegeven in hoeverre er sprake was van steunende aanwezigheid en intrusiviteit. Een score één staat voor geen sprake van steunende aanwezigheid of intrusiviteit van de ouder en score zeven staat voor constante steunende aanwezigheid van de ouder of intrusiviteit van de ouder. De intercodeursbetrouwbaarheid (cronbach's alpha) op steunende aanwezigheid was 0.90

en op intrusiviteit is 0.91, voor sensitiviteit van de moeder. Voor sensitiviteit van de vader is de intercodeursbetrouwbaarheid (cronbach's alpha) 0.93 op steunende aanwezigheid en 0.76 op intrusiviteit.

Metingen op het kinderdagverblijf

Om het probleemgedrag van het kind in kaart te brengen wordt de Child Behaviour Checklist- Teacher Report Form voor kinderen van anderhalf tot vijf jaar afgenomen (CBCL-TRF/1,5-5; Achenbach, & Rescorla, 2000). Dit is een vragenlijst van 100 items waarbij de pedagogisch medewerker die geselecteerd is voor het onderzoek, voor elk van de (vier) kinderen die meedoen aan het onderzoek op een schaal van 0 (niet waar) tot 2 (wel waar, vaak waar) aangeeft of het kind in de afgelopen twee maanden elk van de honderd gedragingen heeft laten zien.

De scores op de CBCL-TRF/1,5-5 kunnen uiteengezet worden op drie schalen: er kan een totaalscore worden gegeven, een score voor internaliserend probleemgedrag en een score voor externaliserend probleemgedrag. Cronbach's alpha voor de totaalscore is 0.92, voor Internaliserend probleemgedrag 0.87 en voor Externaliserend probleemgedrag 0.93. Voor elk van deze schalen kan worden aangegeven of de scores binnen de normale range vallen (tot en 93^e percentiel), binnen de borderline klinische range vallen (het 93^e tot het 97^e percentiel) of binnen de klinische range vallen (vanaf het 97^e percentiel) (Achenbach, & Rescorla, 2000).

2.6 Analyse methoden

Allereerst is er een inspectie van de data uitgevoerd, waarbij is gekeken naar onder andere uitbijters, missende waarden, en de normale verdeling van de variabelen. De afhankelijke variabele, probleemgedrag op het kinderdagverblijf, wordt voor de drie schalen (internaliserend probleemgedrag, externaliserend probleemgedrag en totaal probleemgedrag) berekend. Voor elk van deze schalen wordt aangegeven of deze binnen de normale range, de borderline range of de klinische range valt. Er is een multiële regressieanalyse uitgevoerd om te onderzoeken of de kwaliteit van de thuisomgeving, sensitiviteit van de ouder en desorganisatie in het gezin voorspellende waarde hebben voor het probleemgedrag van het kind.

3. Resultaten

3.1 Data-inspectie

Na analyse van de missende waarden zijn alleen cases waarvan informatie beschikbaar was van de huisbezoeken en van het probleemgedrag van het kind (CBCL-TRF/1,5-5) in dit onderzoek betrokken. Deze missende waarden werden vooral gevonden op de CBCL-TRF/1,5-5 en op de HOME-IT. De pedagogisch medewerkers hebben voor vier kinderen de vragenlijsten ingevuld en soms kwam het voor dat bij deze kinderen geen toestemming was voor huisbezoeken, waardoor zij buiten deze steekproef vallen. Het kwam ook voor dat er meer kinderen waren met toestemming voor de huisbezoeken dan de vier die werden betrokken bij het invullen van de vragenlijsten, waardoor er wel gegevens waren van de huisbezoeken, maar niet van de kinderdagverblijven. Er is voor deze werkwijze gekozen, omdat op deze manier een zo volledig mogelijke steekproef is gevormd en alle analyses met (nagenoeg) alle cases kan worden uitgevoerd. De steekproef is hiermee verkleind tot $n=41$.

In deze steekproef bevinden zich 18 meisjes (44%) en 23 (56%) jongens, 35 moeders (85%) en zes vaders (15%). Gemiddeld hebben de gezinnen 1,78 kinderen ($SD=0.76$). Van de ouders waar de thuisobservaties zijn afgenomen werken er 39 buitenshuis ($M=29$ uur, $SD=10.28$ uur), twee van hen werken niet. 78% van hen heeft hoger onderwijs genoten. De tweede ouder werkt gemiddeld 37 uur ($SD=9.83$). Van hen heeft 77% hoger onderwijs genoten. Gemiddeld gaan de kinderen 25,2 uur naar het kinderdagverblijf ($SD=9.02$).

Om de totale score voor sensitiviteit van de ouder te berekenen is eerst de schaal intrusiviteit omgepoold. Daarna zijn de scores van steunende aanwezigheid en intrusiviteit (omgepoold) bij elkaar opgeteld en is het gemiddelde berekend. Deze totaalscore is gebruikt in de analyses.

De totaalscore voor het temperament van het kind (ICQ; Kohnstamm, 1984) werd berekend door alle scores op de verschillende items bij elkaar op te tellen. Vervolgens is de gemiddelde score berekend voor elk kind.

De totaalscore voor de kwaliteit van de thuisomgeving (HOME-IT; Bradley, & Caldwell, 1977) werd berekend door alle scores op de verschillende items bij elkaar op te tellen.

Het probleemgedrag van de kinderen kan worden berekend op verschillende schalen (CBCL-TRF/1,5-5; Achenbach, & Rescorla, 2000). Er is een schaal met de totale score voor probleemgedrag, een schaal met de score voor internaliserend probleemgedrag en een schaal met de score voor externaliserend probleemgedrag. Voor het berekenen van de totaalscore voor probleemgedrag zijn alle scores op de CBCL-TRF/1,5-5 opgeteld. Om de scores op de verschillende schalen te berekenen zijn selecties van de items bij elkaar opgeteld (Achenbach, & Rescorla, 2000).

Missende waarden

Er zijn verschillende oplossingen voor het behandelen van missende waarden. Er is gekozen voor het imputeren van de gemiddelden, omdat dit de makkelijkste manier is om missende waarden te behandelen. De verdeling van de variabelen wordt weergegeven in tabel 1. Op de gemiddelde score voor desorganisatie in het gezin (CHAOS; Matheny, et al, 1995) was één missende waarde. Op deze plek is het gemiddelde van de andere cases geïmputeerd (score 2). Op de totaalscore voor sensitiviteit van de ouder waren acht missende waarden. Op deze plekken is het gemiddelde geïmputeerd (score 4). Op de gemiddelde score voor temperament van het kind was één missende waarde. Op deze plek is het gemiddelde geïmputeerd (score 3.4).

Tabel 1: Beschrijving van de numerieke variabelen (n=41).

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>Z-scheefheid</i>	<i>Z-kurtosis</i>	
Kwaliteit thuisomgeving	37.71	2.74	31	42	1.51	1.04	
Desorganisatie	2.16	2.07	0	7	2.83	0.68	
Sensitiviteit ouder	3.97	0.95	1.75	5.75	-0.08	-0.70	
Probleemgedrag	Totaalscore	24.24	20.36	1	72	2.78	0.12
	Externaliserend	13.51	13.15	0	50	3.13	0.61
	Internaliserend	5.46	4.98	0	20	2.54	1.23
Temperament	3.38	.042	2.60	4.30	2.33	-0.63	

Normaliteit en uitbijters

De variabelen kwaliteit van de thuisomgeving, desorganisatie, sensitiviteit van de ouder en temperament en probleemgedrag (totaalscore) zijn normaal verdeeld. De variabelen desorganisatie, kwaliteit van de thuisomgeving, probleemgedrag (totaalscore) en temperament hadden een aantal uitbijters. Omdat de variabelen

voldoen aan de voorwaarden voor de normale verdeling, is gekozen voor behoud van zo veel mogelijk cases in de steekproef en zijn deze uitbijters niet verwijderd of aangepast. De variabelen externaliserend probleemgedrag en internaliserend waren niet normaal verdeeld. De variabelen waren scheef naar rechts, wat inhoudt dat de variabelen (een aantal) extreem hoge waarden hebben. Omdat deze variabelen niet normaal verdeeld waren is ervoor gekozen deze uitbijters wel te behandelen. Deze extreme waarden hebben de waarde gekregen van de hoogste score in de steekproef die niet als uitbijter werd gezien (Internaliserend probleemgedrag: score 17; Externaliserend probleemgedrag: score 36).

Probleemgedrag

Na de data-inspectie zijn de frequenties uitgerekend van kinderen die probleemgedrag vertonen in de normale range, in de borderline range en in de klinische range. Een overzicht van de frequenties is weergegeven in tabel 2.

Tabel 2: Overzicht scores van kinderen op probleemgedrag (totaalscore, internaliserend en externaliserend) (n=41)

	<i>Normaal probleemgedrag</i>	<i>Borderline range</i>	<i>Klinische range</i>
Totaalscore	78% (32)	5% (2)	17% (7)
Internaliserend probleemgedrag	93% (38)	5% (2)	2% (1)
Externaliserend probleemgedrag	76% (31)	7% (3)	17% (7)

3.2 Toetsen

De voorspellende waarde van de vier criteriumvariabelen op de drie schalen van probleemgedrag is onderzocht. Er is gekozen voor de multiële regressie, want er zijn meerdere voorspellers en één afhankelijke variabele. De afhankelijke en de onafhankelijke variabelen moeten, om te voldoen aan de voorwaarden van de multiële regressie, numeriek en normaal verdeeld zijn. Daarnaast wordt ook gekeken naar de lineariteit van de relatie tussen de variabelen en homoscedasticiteit van de residuen van de variabelen. Na analyse blijkt dat aan niet alle voorwaarden voor het uitvoeren van een multiële regressie is voldaan (homoscedasticiteit van de residuen van de variabelen). Een mogelijke oorzaak is dat de steekproef klein is en dat er daardoor weinig spreiding is van respondenten per subschaal op de CBCL-TRF/1,5-5. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat er weinig kinderen zijn die hoog scoren op de CBCL-TRF/1,5-5 en veel kinderen die laag scoren. Daardoor hebben de scores van

de kinderen die hoog scoren op de CBCL-TRF/1,5-5 relatief veel invloed op de homoscedasticiteit van de residuen van de variabelen. Een oplossing voor dit probleem zou zijn om een gewogen regressie uit te voeren. Omdat het uitvoeren van een gewogen regressie niet mogelijk was voor de student vanwege een gebrek aan vaardigheden, is toch gekozen voor de multi-pele regressie.

Resultaten

Er is onderzocht of er tussen probleemgedrag (totaalscore, internaliserend en externaliserend) en de vier criteriumvariabelen een significante correlatie kan worden gevonden, zie tabel 3a, 3b en 3c. Er werden significante correlaties gevonden tussen sensitiviteit van de ouder en kwaliteit van de thuisomgeving ($r=.37, p<.05$), tussen temperament en desorganisatie in het gezin ($r=0.42, p<.05$) en tussen temperament en sensitiviteit van de ouder ($r=0.30, p<.05$). Daarnaast werden ook trends gevonden ($p<0.10$) tussen de kwaliteit van de thuisomgeving en de totaalscore op probleemgedrag ($r=-.24, p<.10$), tussen temperament en de totaalscore op probleemgedrag ($r=.23, p<.10$), tussen kwaliteit van de thuisomgeving en externaliserend probleemgedrag ($r=-.23, p<.10$), en tussen temperament en internaliserend probleemgedrag ($r=.23, p<.10$). Het is niet gebruikelijk om in te gaan op niet significante resultaten, maar omdat de correlaties redelijk hoog te noemen zijn en omdat het bereiken van significantie in een kleine steekproef vrij moeilijk is, werden deze correlaties toch nader bekeken. Een overzicht van de uitkomsten van de analyses is weergegeven in tabel 3.

Tabel 3: Correlatietabel probleemgedrag (n=41)

	<i>Probleemgedrag</i>	<i>Kwaliteit thuisomgeving</i>	<i>Desorganisatie</i>	<i>Sensitiviteit</i>
Totaalscore probleemgedrag	-			
Kwaliteit thuisomgeving	-.024	-		
Desorganisatie	0.11	0.09	-	
Sensitiviteit	0.03	0.37*	0.02	-
Temperament	0.23	0.05	0.42*	0.30*
Internaliserend probleemgedrag	-			
Kwaliteit thuisomgeving	-0.09	-		
Desorganisatie	0.13	0.09	-	
Sensitiviteit	0.10	0.37*	0.02	-
Temperament	0.23	0.05	0.42*	0.30*
Externaliserend probleemgedrag	-			
Kwaliteit thuisomgeving	-.23	-		
Desorganisatie	0.16	0.09	-	
Sensitiviteit	-0.03	0.37*	0.02	-
Temperament	0.14	0.05	0.42*	0.30*

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Naar aanleiding van de regressieanalyse kan worden gesteld dat geen van de variabelen een significante voorspeller is voor probleemgedrag (totaalscore, internaliserend probleemgedrag, externaliserend probleemgedrag). Voor de totaalscore op probleemgedrag geldt dat 12% van de variantie op de score wordt verklaard door de vier criteriumvariabelen ($F(4, 34)=1.21, p<0.05$). De scores op de schaal voor internaliserend probleemgedrag worden voor 7% verklaard door kwaliteit van de thuisomgeving, desorganisatie, sensitiviteit van de ouder en temperament ($F(4, 34)=.68, p<0.05$). De scores op de schaal voor externaliserend probleemgedrag worden voor 9% verklaard door de vier variabelen ($F(4, 34)=.889, p<0.05$). Een overzicht van de regressieanalyses is weergegeven in tabel 4.

Moderatormodel

Temperament heeft geen voorspellende waarde voor probleemgedrag van het kind. Dit is een van de voorwaarden waaraan de moderator moet voldoen. Hoewel er geen hoofdeffecten zijn gevonden, zou het zo kunnen zijn dat er wel een interactie effect plaatsvindt. Er is in deze studie geen interactie toegevoegd aan de regressieanalyse waardoor er geen conclusies kunnen worden getrokken over een moderatormodel.

Pagina voor tabel 4

4. Conclusie en discussie

4.1 Conclusie

Met dit onderzoek is getracht een antwoord te vinden op de vraag of de kwaliteit van de thuisomgeving, de sensitiviteit van de ouder en desorganisatie in het gezin van invloed zijn op probleemgedrag dat kinderen vertonen op het kinderdagverblijf. Daarnaast is onderzocht of het temperament van het kind hierin een modererende rol heeft.

De correlaties tussen de vier predictoren en probleemgedrag van het kind werden onderzocht. Er werden significante correlaties gevonden tussen sensitiviteit en kwaliteit van de thuisomgeving, tussen temperament en desorganisatie in het gezin en tussen temperament en sensitiviteit van de ouder. Er werden ook een aantal trends gevonden. Vooral de trends tussen de kwaliteit van de thuisomgeving en externaliserend probleemgedrag, en tussen temperament en internaliserend probleemgedrag zijn opvallend. Tegen de verwachting in konden de variabelen afzonderlijk noch gezamenlijk een significante voorspelling geven van het probleemgedrag van het kind (totaalscore, internaliserend en externaliserend). Het is gebleken dat temperament in dit onderzoek niet fungeerde als moderator tussen kwaliteit van de thuisomgeving, desorganisatie en sensitiviteit en probleemgedrag bij het kind (totaalscore, internaliserend, externaliserend).

Opvallend was dat de correlaties tussen sensitiviteit en kwaliteit van de thuisomgeving, tussen temperament en desorganisatie in het gezin en tussen temperament en sensitiviteit van de ouder, positief waren. Dit houdt in dat hoe sensitiever de ouder, hoe hoger de kwaliteit van de thuisomgeving, maar ook hoe minder sensitief de ouder, hoe lager de kwaliteit van de thuisomgeving. Verder werd ook gevonden dat hoe moeilijker het temperament van het kind, hoe sensitiever de ouder, maar ook hoe makkelijker het temperament van het kind, hoe minder sensitief de ouder. Tot slot werd gevonden dat hoe moeilijker het temperament van het kind, hoe meer desorganisatie in het gezin, maar ook dat hoe makkelijker het temperament van het kind, hoe minder desorganisatie in het gezin.

Een moeilijk temperament zou kunnen worden gezien als risicofactor voor een insensitieve opvoedstijl, maar ouders lijken positief te reageren op het moeilijke temperament van het kind door meer sensitief te reageren op het kind. Een makkelijk temperament zou kunnen worden gezien als protectieve factoren voor een insensitieve

opvoedstijl, maar ouders reageren in dit onderzoek minder sensitief op een kind met een makkelijk temperament.

De relatie tussen temperament van het kind en sensitiviteit van de ouder werd in eerder onderzoek gevonden. Uit dat onderzoek blijkt dat sensitiviteit van de ouder voorspellende waarde heeft voor het vermogen van het kind om emoties te reguleren (Eisenberg, Zhou, Spinard, Valiente, Fabes, & Liew, 2005). De resultaten werden in deze studie niet bevestigd. De positieve correlatie tussen sensitiviteit en temperament wekt het idee dat ouders compenseren voor het moeilijke gedrag van hun kind, maar er wordt niet gevonden dat sensitiviteit van de ouder tot gevolg heeft dat het kind zijn emoties beter kan reguleren.

Er werden ook een aantal trends gevonden. Vooral de trends tussen de kwaliteit van de thuisomgeving en externaliserend probleemgedrag, en tussen temperament en internaliserend probleemgedrag zijn opvallend.

In deze studie werd gevonden dat hoe lager de kwaliteit van de thuisomgeving, hoe meer externaliserend probleemgedrag het kind vertoont. Er werd ook gevonden dat hoe hoger de kwaliteit van de thuisomgeving, hoe minder externaliserend probleemgedrag het kind vertoont. In de literatuur wordt vaker gevonden dat een moeilijk temperament gerelateerd is aan ongunstige gezinsfactoren. Zo ook uit onderzoek van Luster, Boger en Hannen (1993). Zij vonden dat een moeilijk temperament, geoperationaliseerd als irritatie bij het kind, gerelateerd is aan een lage kwaliteit van de thuisomgeving. Uit een grootschalig onderzoek in de VS blijkt dat als kinderen uit een gezin komen waar de kwaliteit van de opvoeding hoog is (gemeten met de HOME), minder externaliserend probleemgedrag vertonen (Wantamura, Phillips, Morrissey, McCartney, & Bub, 2011). Deze resultaten werden in dit onderzoek bevestigd.

Daarnaast werd in dit onderzoek gevonden dat hoe moeilijker het temperament van het kind, hoe meer internaliserend probleemgedrag het kind vertoont, maar ook dat hoe makkelijker het temperament van het kind, hoe minder internaliserend probleemgedrag het kind vertoont. Dit lijkt tegenstrijdig, een kind met een moeilijk temperament wordt vaak gezien als een kind met meer externaliserend probleemgedrag, zoals woedeaanvallen, een druk kind. Het resultaat zou kunnen zijn beïnvloed door een derde, niet gemeten, variabele, zoals het gebruik van disciplineringsstrategieën van de ouders. Een kind met een moeilijk temperament, wordt vaak als lastig ervaren door ouders en zij zijn daarom misschien meer geneigd

straf te geven of fysiek in te grijpen. Dit zou kunnen verklaren waarom kinderen met een moeilijk temperament meer internaliserend probleemgedrag vertonen.

Omdat in dit onderzoek geen duidelijkheid kan worden gegeven over de relatie tussen temperament en de kwaliteit van de thuisomgeving met probleemgedrag, is verder onderzoek naar deze trends nodig.

Tegen de verwachting in konden de variabelen afzonderlijk noch gezamenlijk een significante voorspelling geven van het probleemgedrag van het kind (totaalscore, internaliserend en externaliserend). Het is gebleken dat temperament in dit onderzoek niet fungeerde als moderator tussen kwaliteit van de thuisomgeving, desorganisatie en sensitiviteit en probleemgedrag bij het kind (totaalscore, internaliserend, externaliserend). Dit in tegenstelling tot wat in eerder onderzoek werd gevonden. Zo hebben Bradley en Corwyn (2008) gevonden dat bij kinderen met een moeilijk temperament de relatie tussen sensitiviteit van de moeder en probleemgedrag van het kind sterker was. In de literatuur wordt bij dit interactie-effect gesproken van differentiële ontvankelijkheid: voor kinderen met een moeilijk temperament is een negatieve omgeving (bijvoorbeeld een laag sensitieve moeder) gerelateerd aan méér probleemgedrag dan voor kinderen met een makkelijk temperament. Echter, een positieve omgeving (bijvoorbeeld een hoog sensitieve moeder) is gerelateerd aan minder probleemgedrag bij het kind, dan bij kinderen met een gemakkelijk temperament (Belsky, 2004). In de huidige studie is geen sprake van differentiële ontvankelijkheid.

4.2 Discussie

Beperkingen

Er werden geen eenduidige bewijzen gevonden voor de relatie tussen verschillende aspecten van de thuisomgeving en het gedrag dat het kind vertoont op het kinderdagverblijf.

Dit kan te wijten zijn aan het feit dat de steekproef van dit onderzoek klein was. Op elk van de schalen voor probleemgedrag was slechts een klein aantal kinderen die tot de borderline of klinische range behoorden. Voor cellen met minder dan vijf 'cases' is het moeilijk al dan niet onmogelijk om analyses te doen.

Daarnaast bestaat de steekproef in deze studie vooral uit hoogopgeleiden die vrijwillig meededen aan het onderzoek. Deze steekproef is niet representatief voor de

hele populatie en dit is van invloed op de resultaten. Deze groep ouders is gemotiveerd om mee te doen en heeft naar alle waarschijnlijkheid minder problemen thuis, zoals desorganisatie, lage kwaliteit van de thuisomgeving, een kind met een moeilijk temperament of probleemgedrag bij het kind. Dit betekent dat er weinig spreiding is op de variabelen, er zijn weinig kinderen met een hoge score op probleemgedrag en veel kinderen met een lage score op probleemgedrag. Dit geldt ook voor de variabele desorganisatie. Voor kwaliteit van de thuisomgeving en voor en sensitiviteit van de ouder is het precies omgekeerd. Veel gezinnen scoren hoog op deze variabelen en maar enkelen scoren laag.

Het kan ook zo zijn dat het uitblijven van de voorspellende waarde van de variabelen is te wijten aan de wijze van meten. Het temperament van het kind werd gemeten met behulp van een vragenlijst die ouders invulden. Uit eerder onderzoek blijkt dat ouders niet altijd betrouwbare informanten zijn als het gaat om hun kinderen. Ze hebben vaak geen referentiekader en zijn subjectief in de mening over hun kind.

Verder is het voor pedagogisch medewerkers moeilijk om te rapporteren in hoeverre een kind probleemgedrag vertoont, omdat deze kinderen niet de hele week op het kinderdagverblijf zijn. Daarnaast zijn ook niet alle pedagogisch medewerkers de hele week werkzaam bij het kinderdagverblijf en is het daarom mogelijk dat zij het kind maar één keer in de week zien. Het is dan de vraag of zij de kinderen genoeg zien om een representatief beeld te hebben van deze kinderen. Een gevolg zou kunnen zijn dat de pedagogisch medewerkers minder probleemgedrag rapporteren dan er in werkelijkheid is en dat zou verklaren waarom er maar weinig kinderen hoge scores hebben gekregen op de CBCL-TRF/1,5-5.

Ook is het wellicht zo dat kinderen zich op het kinderdagverblijf anders gedragen dan dat ze thuis zouden doen. In dit onderzoek werden probleemgedrag en temperament door verschillende informanten gerapporteerd. Het beeld dat ouders hebben van het kind op basis van hoe het zich thuis gedraagt, zou kunnen verschillen van het beeld dat de pedagogisch medewerker heeft van het kind op basis van hoe het kind zich op het kinderdagverblijf gedraagt. Een oplossing voor deze limitatie zou zijn om de vragenlijsten voor probleemgedrag en temperament door de pedagogisch medewerker én de ouder te laten invullen. Het beeld van ouder en pedagogisch medewerker kunnen met elkaar vergeleken worden en zodoende kan een meer

volledig beeld worden gevormd van het temperament en het probleemgedrag van het kind.

Sensitiviteit van de ouder werd gemeten met behulp van een vier minuten durende filmopname van een spelsituatie tussen ouder en kind. Ouders kregen hierbij een duidelijke opdracht die het gebruik van insensitieve oplossingsstrategieën uitlokt. Het is de vraag of de scores die ouders krijgen op basis van één vier minuten durende opname representatief is voor de sensitiviteit van ouders in het algemeen. In het dagelijks leven hebben ouders geen ‘pottenkijkers’ en kunnen ze op het kind reageren op een manier die voor hen meer natuurlijk is.

Aanbevelingen

In de toekomst zou meer onderzoek gedaan moeten worden naar de rol van temperament in de relatie tussen verschillende facetten van het gezin en het probleemgedrag van het kind.

Daarbij zou meer aandacht kunnen worden besteed aan de grootte en de samenstelling van de steekproef. In het huidige onderzoek zijn weinig niet Nederlandse, laagopgeleide gezinnen betrokken. Het is daarom moeilijk om conclusies te trekken met betrekking tot de dubbel risico hypothese. Bovendien is er in deze studie geen informatie beschikbaar met betrekking tot de kwaliteit van de kinderdagverblijven. In deze steekproef waren weinig gezinnen die een risico vormden voor de ontwikkeling van het kind. Om een goed beeld te vormen van mogelijke risicofactoren die bijdragen aan negatieve kinduitkomsten is het van belang om ook de laagopgeleide (niet- Nederlandse) bevolking te betrekken en zo een meer representatieve steekproef te verkrijgen.

Het includeren van laagopgeleide, niet Nederlandse gezinnen wordt vaak als moeilijk ervaren. Deze ouders zien het belang van het onderzoek niet in, waardoor het moeilijk is om hen bij het onderzoek te betrekken. Een oplossing voor deze barriere is om bij de kinderdagverblijven langs te gaan en ouders zelf voor te lichten over het onderzoek, door middel van een ouderavond bijvoorbeeld. Een andere barriere voor ouders is dat zij de taal niet spreken. Een oplossing hiervoor zou kunnen zijn om de vragenlijsten te vertalen in het Marokkaans en Turks. Daarnaast is het van belang om de pedagogisch medewerkers enthousiast te maken voor het onderzoek. Zij hebben direct contact met ouders en kunnen ouders overtuigen van het nut van het onderzoek en de noodzaak voor ouders om mee te doen.

Daarnaast is het voor de klinische populatie ook van belang dat er onderzoek wordt gedaan naar de risicofactoren die samenhangen en/of bijdragen aan probleemgedrag in de klinische en borderline range.

Tot slot zou toekomstig onderzoek zich moeten richten op een zo compleet mogelijk beeld van het temperament en probleemgedrag van het kind. Er zou, naast het gebruik van vragenlijsten, ook gebruik kunnen worden gemaakt van observaties van ouders en het kind en van de pedagogisch medewerker en het kind. Daarnaast zouden de vragenlijsten die zijn gebruikt zouden ook door pedagogisch medewerkers én ouders moeten worden ingevuld. Zo kan een meer volledig beeld worden gevormd van het temperament en het probleemgedrag van het kind.

Literatuurlijst

- Achenbach, T.M., & Rescorla, L.A. (2000). Manual for the ASEBA Preschool Forms & Profiles. Burlington, VT: University of Vermont, Research Centre for Children, Youth & Families.
- Ainsworth, M.S., Blehar, M.C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A psychological study of the strange situation*. Oxford, UK: Erlbaum.
- American Psychiatric Association. (2000). Diagnostic and Statistic manual of mental health disorders (vierde editie). Washington DC: American Psychiatric Association
- Bates, J.E., Freeland, C.A., Lounsbury, M.L. (1979). Measurement of infant difficulty. *Child Development*, 50, 794 – 803.
- Belsky, J. (1981). Early human experience: A family perspective. *Developmental Psychology*, 17, 3–23.
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55, 83–96.
- Belsky, J. (2004). Differential susceptibility to rearing influence: An evolutionary hypothesis and some evidence. In B. Ellis & D. Bjorklund (Eds.). *Origins of the social mind: Evolutionary psychology and child development* (pp. 139–163). New York: Guilford.
- Bradley, R.H., & Caldwell, B.M. (1977). Home observation for measurement of the environment: A validation study of screening efficiency. *American Journal of Mental Deficiency*, 81, 417-420.
- Bradley, R.H., & Corwyn, R.F. (2008). Infant temperament, parenting, and externalizing behavior in first grade: a test of the differential susceptibility hypothesis. *Journal of child psychology and psychiatry*, 49, 124 – 131.
- Bohlin, G., & Hagekull, B. (2000). Behavior problems in Swedish four-year olds: The importance of maternal sensitivity and social context. In McKinsey Crittenden, P. & Hartl Claussen, A. (Eds.) *The organization of attachment relationships: Maturation, culture, and context*. pp. 75-96. Cambridge University Press: New York.
- CBS. (2007). *Kinderopvang*. Verkregen op 28 maart, 2010 van <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2452-wm.htm>.

- CBS. (2010). Bevolking; kerncijfers. Verkregen op 3 februari 2011, van [http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,\(l-1\)-l&HD=110203-608&HDR=G1&STB=T](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,(l-1)-l&HD=110203-608&HDR=G1&STB=T)
- Coldwell, J., Pike, A., & Dunn, J. (2006). Household chaos – links with parenting and childbehaviour. *Journal of child psychology and psychiatry*, 47, 1116 – 1122.
- Deater-Deckard, K., Mullineaux, P.Y., Beekman, C., Petrill, S.A., Schatschneider, C. & Thompson, L.A. (2009). Conduct problems, IQ, and household chaos: a longitudinal multi-informant study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50 (10) 1301-1308.
- Egeland, B., Erickson, M.F., Clemenhagen, J., Hiester, M.K., & Korfmachter, J. (1990). *24 months tools coding manual. Project STEEP-revised*. From mother-child project scales-1978.
- Eisenberg, N., Zhou, Q., Spinard, T.L., Valiente, C., Fabes, R.A., & Liew, J. (2005) Relations among positive parenting, children's effortful control, and externalizing problems: a three-wave longitudinal study. *Child development*, 76, 1055 – 1071.
- Gershoff, E. (2002). Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: a meta-analytic and theoretical review. *Psychological bulletin*, 128, 539 – 579.
- Groeneveld, M.G., Vermeer, H.J., Van IJzendoorn, M.H., & Linting, M. (2011). Enhancing home-based child care quality through video-feedback intervention: a randomized controlled trial. *Journal of Family Psychology*, 25, 86-96.
- Harms, T., Clifford, R.M. & Cryer, D. (1998). *Early childhood environment rating scale-revised*. New York: Teachers College Press.
- Juffer, F., Bakermans-Kranenburg, M.J., & IJzendoorn, M.H. van (2008). *Promoting positive parenting: An attachment-based intervention*. New York: Lawrence Erlbaum/ Taylor & Francis.
- Kontos, S., & Wachs, T.D. (2000). *Life in Early Childhood Programs Scale*. *Unpublished manuscript*. Department of Child Development and Family Studies. Purdue University: West Lafayette, IN.
- Lamb, M.E., Hwang, C., Bookstein, F.L., Broberg, A., Hult, G., & Frodi, M. (1988). Determinants of social competence in Swedish preschoolers. *Developmental psychology*, 24, 58 – 70.
- Luster, T., Boger, R., & Hannan, K. (1993). Infant affect and home environment.

- Journal of marriage and family*, 55, 651 – 661.
- Matheny, A.P., Wachs, T.D., Ludwig, J.L., & Philips, K. (1995). Bring order out of chaos: Psychometric characteristics of the confusion, hubbub, and order scale. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 16, 429-444.
- Ministry of VROM (2007). De 40 wijkenlijst. Verkregen op 14 april 2011, van http://www.vrom.nl/Docs/wijkenlijst_alfabet.pdf.
- NICHD Early Child Care Research Network. (1998b). Relations between family predictors and child outcomes: are they weaker for children in child care? *Developmental Psychology*, 34 (5), 1119-1128.
- NICHD Early Child Care Research Network. (2001). Nonmaternal care and family factors in early development: an overview of the NICHD Study of early child care. *Applied Developmental Psychology*, 22, 457-492.
- NICHD Early Child Care Research Network. (2003). Does amount of time spent in child care predict socio-emotional adjustment during transition to kindergarten? *Child Development*, 74 (4), 976-1005.
- NICHD Early Child Care Research Network. (2005). Early child care and children's development in the primary grades: Follow-up results from the NICHD study of early child care. *American Educational Research Journal*, 42, 537-570.
- Pluess, M., & Belsky, J. (2009). Differential susceptibility to rearing experience: the case of childcare. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50, 396–404.
- Sroufe, L. A., Carlson, E., & Shulman, S. (1993). Individuals in relationships: Development from infancy through adolescence. In D. C. Funder, R. D. Parke, C. Tomlinson-Keasey, & K. Widaman (Eds.), *Studying lives through time: Personality and development* (pp. 315–342). Washington, DC: American Psychological Association. Thompson
- Van IJzendoorn, M. H., Tavecchio, L. W. C. & Riksen-Walraven, J. M. A. (2004). *De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang*. Amsterdam: Boom.
- Vermeer, H., IJzendoorn, M. H. van., Krijf, R. E. L. de., Fukkink, R. G., Tavvechio, L. W. C., Riksen-Walraven, J. M. & Zeijl, J. van. (2008). Child care in the Netherlands: Trends in quality over the years 1995-2005. *The Journal of genetic psychology*, 169, (4), 360-385.
- Wantamura, S.E., Phillips, D.A., Morrissey, T.W., McCartney, K., & Bub, K. (2011). Double jeopardy: poorer social-emotional outcomes for children in the NICHD

SECCYD experiencing home and child-care environments that confer risk.

Child Development, 82, 48-65.

Weinfield, N. S., Sroufe, L. A., & Egeland, B. (2000). Attachment from infancy to early adulthood in a high-risk sample: Continuity, discontinuity, and their correlates. *Child Development*, 71, 695–702.

Werner, C.D. (2010). *Children in the Centre: Improvement of childcare quality in problem neighborhoods: A randomized controlled trial*. Research proposal.